

**LA IL·LUMINACIÓ DELS MANUSCRITS DE DRET CANÒNIC
BAIX-MEDIEVALS CONSERVATS A L'ARXIU EPISCOPAL DE VIC.
L'ANÀLISI DELS MSS. 141 I 143**

Gaspar Coll i Rosell

L'Arxiu Episcopal de Vic és ric en manuscrits de dret canònic dels segles XIII al XV. Amb seguretat, se'n poden comptar uns disset exemplars, sis còdexs dels quals són profusament ornats i historiatos (Mss. 135, 136, 141, 143, 144 i 162) i cinc volums més són solament ornats, sense figuració (mss. 137, 140, 145, 215 i 216). La resta no són il·lustrats: només presenten caplletres de filigrana.

Un estudi detallat de tots aquests còdexs sobrepasa les possibilitats d'aquesta comunicació. Per tant, m'he proposat limitar-me aquí a l'estudi de dues obres il·luminades: els manuscrits 141 i 143. Ambdós còdexs tenen alguns punts de contacte en la il·luminació. Per altra part, la seva filiació artística —especialment la del segon— és comparable a la d'alguna altra obra d'il·luminació llibrera catalana del tercer quart del segle XIV i, per tant, el seu estudi transcendeix el mer interès cognitiu dels fons llibrers de l'Arxiu Episcopal de Vic i permetent d'avançar en una perspectiva més global i important: la de conèixer millor les filiacions i relacions geogràfiques en la il·luminació llibrera trescentista catalana.

Per aprofundir en les concomitàncies entre ambdós còdexs i poder establir certes comparances forànies, cal primer centrar-se en l'anàlisi de cada un d'ells¹.

El ms. 141, núm. inv. 7575 del Museu Episcopal de Vic.

Procedeix de la seu vigatana i s'intitula *Liber sextus Decretalium cum apparatu Ioannis Andreae*. Inclou la normativa jurídica promulgada pel papa Bonifaci VIII (1294–1303) i incorpora el comentari del canonista Joan Andreu (1270–1348).

1. Els registres dels manuscrits 141 i 143 foren publicades per Mn. Gudiol en JOSEP GUDIOL I CONILL, *Catàleg dels llibres manuscrits anteriors al segle XVIII del Museu Episcopal de Vic*. Barcelona, Imp. de la Casa de la Caritat, 1934, 150–153, fig. 20. Gudiol exposa l'essencial de les característiques codicològiques, la il·luminació, un resum del contingut i una valoració històrica de filiació, cronologia i procedència. Creu que ambdós còdexs poden ésser d'una mateixa col·lecció, per les similituds d'algunes de les seves miniatures.

Partint del descrit per Mn. Gudiol, crec necessàries algunes precisions i ampliacions, començant per qüestions codicològiques:

Les cobertes de post, afectades pel corc, estan folrades d'albadina groga i aplicacions de llautó. L'albadina hi fou afegida, doncs, a sota i per la part del llom hi ha pell negra. Crec que aquestes cobertes són les originals del volum i amiden 471 X 298 mm.

El còdex està format per 119 folis de pergamí que amiden 449 X 287 mm. i foren numerats modernament amb llapis amb xifres aràbigues; no hi ha restes d'una numeració precedent. Als folis s'hi afegeixen una guarda anterior de pergamí enganxada a la coberta i cinc guardes posteriors també de pergamí; d'aquestes, la primera es troba mutilada i la darrera, com l'anterior, també s'enganxa a la post.

El volum està escrit a dos corondells amb glosses; incorpora pautes horitzontals i verticals que defineixen la caixa escriptòrica. Aquesta és variable en la longitud de les columnes del text i més regular en amplada; els corondells principals amiden entre 65 i 60 mm. d'amplada. A part hi ha nombroses postil·les de mans diferents; la majoria d'elles al·lusives al contingut del llibre, tret d'algunes de les guardes que esmentaré posteriorment.

La relligadura compagina els pergamins a la manera carn-carn/pèl-pèl i se subdivideix en 12 quadernets regulars de 10 folis, sense comptar les guardes. Al final de cada plec hi figura un reclam situat al centre del marge inferior. Els reclams, escrits amb tinta negra i remarcats per un traç rectangular del mateix color, indiquen la primera o les primeres paraules del text principal del quadernet subsegüent.

El còdex està escrit en lletra llibrera gòtica força regular, emprant per al text tinta negra que ha esdevingut d'una tonalitat sèpia per efectes de l'oxidació. Com és habitual en l'escriptura llibrera medieval, les rúbriques s'escriuen amb tinta vermella.

El volum incorpora nombrosos calderons i caplletres que, a part les que són pròpies d'il·luminador, són de filigrana. Els traços plomejats d'aquestes alternen les tintes vermella i blava i s'ornen amb filigranes de gran densitat, liles les primeres i vermelles les segones².

Pel que correspon a la il·luminació, el manuscrit presenta clarament dos moments il·lustratius o dues mans pictòriques clarament diferenciades. En el primer foli, tret d'una de les inicials de la glossa, s'hi concreta la intervenció

2. La profusió de filigranes liles i vermelles sobre inicials vermelles i blaves, respectivament, és freqüent als escriptors europeus meridionals a partir del segon quart del segle XIV, mentre que en temps anteriors (1270-1330) és més habitual la limitació als colors blau i vermell, utilitzats combinadament i alternativament tant en el traç com en la filigrana; això sobretot en els principals centres de producció llibrera: París i Bolonya.

d'un mateix il·luminador de molt bona factura. A la part destinada als coronadells centrals, aquests han estat substituïts per una vinyeta que encapçala els Decretals. Aquesta amida 75 X 143 mm. i se subdivideix en dos espais. A l'esquerra, inscrita en un rectangle hi ha una inicial *D* de *ductus* de color blau sobre fons daurat, en la qual s'inscriu la figura del papa Bonifaci VIII. Aquest duu tiara blanca tricornada i capa pluvial vermella i s'asseu davant un faristol on està redactant el seu codi jurídic. La inicial encapçala un text en lletres capitals blanques que és la rúbrica habitual del tractat canònic: *BONFATIUS EP[ISCO]PUS SERVUS SERVORUM DEI DILECTI [...]*. A la dreta es representa la sala de l'audiència papal amb la figura del pontífex presidint el consell de cardenals, acompanyats de soldats de la guàrdia vaticana i nou escuts amb les armes de Bonifaci.

Del mateix miniador hi ha la caplletra *Q* (Quia...) que encapçala la glossa, també de traç blau sobre caixa daurada i que repeteix la figura frontal i de mig cos de l'al·ludit papa.

El treball d'aquest miniador es complementa amb l'orla situada al marge inferior. Aquesta es forma a parir del seu motiu central –un pelicà– i s'estén pels costats amb fullatges i volutes que combinen els colors blau ultramarí, rosat salmó i el pa d'or.

En general, aquestes il·lustracions evidencien un corrent trescentista italià, com ho demostren el sentit brillant i matissat dels colors, la concepció volumètrica i espacial de les figures i els motius arquitectònics. No m'estendré sobre aquesta qüestió perquè ja ha estat suficientment analitzada per diversos autors. Existeix unanimitat en el fet que la il·luminació d'aquest primer foli dels Decretals de Vic és atribuïble al pintor i il·luminador de manuscrits senès Lippo Vanni, il·lustrador, entre altres obres, d'alguns dels millors cantorals de la catedral de Siena vers els anys 1340–1345, i també autor d'algunes obres napolitanes (potser la que ens ocupa)³.

El segon moment il·lustratiu del manuscrit comença en el mateix foli 1 en la inicial *B* (Bonifatius...) present en la part inferior esquerra de la glossa. A part les qüestions d'ordre formal que tractaré seguidament, hi ha una dada objectiva quedemostra que aquesta caplletra i les que la segueixen són obres independentment de la mà de Lippo Vanni. La inicial esmentada té el *ductus* de color blau ultramarí igual que les altres del foli, però la seva tonalitat és més apagada, sense la brillantor de les pintades pel mestre italià; es veu clar que les tintes emprades són diverses i es demostra clarament per un fet

3. Vegeu MILLARD MEISS, *Italian Style in Catalonia and a Fourteenth Century Catalan Workshop*. «Journal Walters Art Gallery Baltimore» 4 (1941) 45–87. ROSA ALCOY, *Mil·lennium. Història i Art de l'Església catalana*. Barcelona 1989, fitxa núm. 249, 324–325. Alcoy creu que aquesta il·luminació de Lippo Vanni podria haver estat realitzada durant l'estada del pintor a la cort del rei Robert de Nàpols.

aliè a la voluntat de llurs artífexs: el color blau de la intervenció del primer mestre ha deixat empremta a la guarda anterior del còdex i, contràriament, el blau de la inicial *B* –menys gras– no ho ha fet. Aquest detall d'ordre tècnic esdevé una dada important en la distinció de les dues intervencions pictòriques, però també és un argument per a considerar la guarda de pergamí, i probablement les cobertes, com a originals al còdex.

El segon moment il·lustratiu dels Decretals de la catedral de Vic consta d'un total de 160 caplletres d'il·luminador, comptant la *B* anteriorment esmentada. No inclou cap altra tipologia il·lustrativa, com vinyetes o orles, però la seva qualitat formal és notable i molt unitària, molt probablement d'una sola mà. Les caplletres es distribueixen al llarg de tot el volum, tant als corondells principals com a les glosses, des del foli 1 fins al 108v.

Les seves dimensions són variables, oscil·lant entre els 12 mm. i els 30 mm. de caixa. Es pot establir una diferenciació en dues categories: les ornamentals i les que inclouen figuració. De les primeres n'hi ha 114 unitats i les segones sumen 46.

Ambdues tipologies tenen, però, molts trets en comú. Llevat de l'interior, els colors i la morfologia són els mateixos. Aquells són opacs i relativament reduïts. Se sol combinar el color rosat i el blau ultramarí per al *ductus* i la caixa, invertint la combinació entre les inicials contigües. Als fons de les lletres s'utilitza el pa d'or brunyit, sense base preparatòria vermellova (l'anomenat bol d'Armènia).

Les caixes de les inicials es ressegueixen amb un traç de tinta negra i solen tenir formes rectangulars o quadrades, tret de les *is* que són triangulars. Aquestes formes bàsiques esdevenen molt dinàmiques en estar tractades amb traços angulosos, quasi discontinus, com crebants que lobulen els contorns. A l'interior de la caixa i del *ductus* l'ornamentació és homogènia: traços molt fins de filigrana i perlejats, ambdós de color blanc.

Pels marges, les lletres s'estenen amb marginàlies vegetals que formen tiges bicolors acabades amb dobles fulles trifoliades. Aquestes fulles solen combinar els colors vermell o marró i verd. En alguns casos les terminacions inclouen botons daurats.

Pel que pertoca a les inicials només ornades, els seus interiors se solen decorar amb el mateix tipus de fulles de les antenes marginals i, en alguna d'elles, apareix un escaquejat bicolor (folis 9v. i 88v.). Un cas especial el constitueixen algunes *is*, com la de la glossa del foli 32v.: aquesta participa de les característiques generals ja definides, però és especialment rica en el seu inte-

rior. La caixa se subdivideix en quatre sectors que combinen els colors blau i rosat; a dintre, el *ductus* es forma per tiges rinxolades a la manera de sarmaments realitzats amb el color contrari al de cada sector de la caixa. Tot dóna l'aparença d'un cuc recargolat que, entenent-lo així el miniador, es corona superiorment per un cap grotesc de simi.

Anant a les inicials figurades, aquestes no es poden considerar historiades: cada una és formada per una sola figura que no desenvolupa cap acció i no al·ludeixen directament altext. Són majoritàriament antropomòrfiques i, per tant, s'hi pot reconèixer una certa vinculació indirecta amb el contingut canònic del còdex: representen el poble de Déu per al qual s'han creat les lleis. Els motius representats són busts de distints personatges masculins i femenins que destaquen pel particularisme de les seves indumentàries medievals: barons distingits que duen colls amb botonadures, dames amb rics cofats, soldats amb diverses tipologies de bacinets i algun clergue tonsurat. A part, hi ha algunes inicials –especialment *is*– que inclouen algunes figuracions zoomòrfiques com el lleó o més grotesques com també lleons amb caps humans (folis 3v. i 35v.).

Aquestes figuracions es distingeixen per l'acurament del seu traç molt fi. Són molt dibuixístiques però no exemptes de volum; destaca la vivacitat dels trets fisonòmics, especialment els rínxols dels cabells. Deliniades en color sèpia són molt poc colorejades: escassament uns tocs de vermell als llavis i un rosat molt pàl·lid als pòmuls. En el cas dels lleons s'empra un color groc molt intens per als cossos.

La filiació artística d'aquest segon mestre il·luminador és complexa; Meiss i Alcoy (ops. cit.) dissenteixen. El primer creu que l'ascendència d'aquestes miniatures es francogòtica, mentre que la segona apunta certa relació entre el primer i el segon miniadors dels Decretals, no descartant un origen també italià per al darrer.

Personalment crec que ambdues posicions no estan mancades d'arguments. Des d'un punt de vista formal, es poden detectar estilemes italianitzants i, a la vegada, trets d'ascendència francesa al segon mestre dels Decretals: la filigrana blanca i els perlejats que decoren la caixa i els contorns de les lletres tenen un origen bolonyès, com també els botons daurats en què acaben algunes antenes; també evoquen Itàlia les formes triangulars de les lletres *is*, o la mateixa Catalunya en obres italianitzants dels voltants del segon terç del segle XIV. Per altra part, l'opacitat dels colors, la profusió del dibuixisme, els fons escaquejats i, sobretot, les formes lobulades i la tipologia de

les antenes marginals són més pròpies d'un origen francès.

Aquesta simbiosi d'estilemes es pròpia d'una certa internacionalització dels tallers europeus d'il·luminació que es dona a partir de la dècada del 1320 i que s'anirà fent més explícita a mesura que avança el segle. En aquesta línia, la integració d'italianismes ornamentals, i fins i tot compositius, a un substrat pictòric essencialment francès és paradigmàtica en la figura de Jean Pucelle (doc. 1319–1334) i el seu cercle parisi. Les tipologies d'antenes amb fulles trilobulades, el crebament dels contorns i l'encadenament de rinxols són freqüents en les seves orles i caplletres, combinats amb italianismes⁴. De fet, l'estil ornamental de J. Pucelle té els seus precedents —encara sense italianismes— en les obres parisienses a l'entorn del mestre Honoré o fins i tot en obres de la Picardia–Artois; totes elles del període 1290–1300⁵.

Per a mi, és aquesta ascendència francesa *renovada* la que cal veure en les miniatures dels segon mestre dels Decretals vigatans; una manera deutora de l'estil pucellià més pel sentit ornamental i dibuixístic que pel compositiu. Això no vol dir que el miniador hagi de ser necessàriament parisi o del nord de França. De fet, l'influx de la miniatura francesa es fort a territoris meridionals com el Llenguadoc, la Provença i Catalunya⁶, i a partir del segon quart del segle XIV hi conviu amb els models italians més purs (especialment bolonyesos, sienesos i pisans). A part, cal recordar que en aquesta època el regne de Nàpols és de dinastia angevina i, com insinua Rosa Alcoy (op. cit.), la cort papal d'Avinyó és l'aglutinant cultural i artístic de totes aquestes contrades.

Per acabar el discurs dedicat al Ms. 141 de l'Arxiu Episcopal de Vic, cal encara precisar algunes qüestions:

4. D'entre les obres atribuïbles a J. Pucelle i el seu taller destaco dos manuscrits rics en il·luminació: *El llibre d'Hores de Jeanne II, reina de Navarra*. París. Bibliothèque Nationale. Nouv. acq. Lat. 3145 i *Biblia historiada*. Ginebra. Bibliothèque Publique et Universitaire, ms. fr. 2. Vegeu OTTO PÄCHT, *La miniatura medieval. Una introducció*. Madrid, Alianza Editorial, 1987, figs. 203 i XXIX.

5. D'aquesta darrera procedència geogràfica cal destacar el *Breviari del Saint-Sépulcre de Cambrai*. Cambrai, ms. 102 i el *Psalteri-Llibre d'Hores d'Arràs*. París. Bibliothèque Nationale, Lat. 1328. Vegeu JEAN PORCHER, *L'enluminure française*. París. Arts et Métiers Graphiques, 1959, 48–49, fig. 52 i pàg. 177, pl. LI.

6. A títol d'exemple, esmento la il·luminació del foli 67 d'un manuscrit català que presenta una inicial amb crebaments i encadenaments de rinxols de sarments, datable entre els anys 1321 i 1328. Es tracta dels *Usatges i Constitucions de Catalunya*, ms. Latin 4670 A (ff.67–240) de la Bibliothèque Nationale de París. Vegeu AVRIL, François i alt. *Manuscrits enluminés de la Bibliothèque Nationale. Manuscrits de la Péninsule Ibérique*. París. 1983, pàgs. 90–91, cat. 105, pl. II; i també, GASPAR COLL, *Els manuscrits jurídics il·luminats a la primera meitat del segle XIV: el cas dels "Usatges" i l'inici de l'italianisme pictòric a Catalunya*. Tesi doc-toral. Universitat de Barcelona, 1992 (edició microfixada), 6–33.

En primer lloc, no sabem quan el manuscrit passà a formar part dels fons de la catedral de Vic, però és descartable que s'hagués copiat i miniat en aquesta seu catalana. En segon lloc, el còdex presenta algunes inscripcions a les guardes que poden precisar-ne la procedència. A la guarda anterior hi ha una inscripció en bona cursiva gòtica que pot indicar la primera propietat del llibre; Mn. Gudiol ja en destacava el fragment inicial: *[G]ratosso et felici militi raymundo domino castris sancti ambrosii. Honorius insentum salutem....* Al final del document es pot llegir la referència a un topònim clar: *Tulositas vilis....* Aquesta inscripció es féu, probablement, amb anterioritat a la il·luminació del llibre, ja que, les emprentes blaves que provenen de les miniatures del primer foli apareixen per sobre d'aquest text cursiu i en tapen algunes lletres. A més a més, la lletra *G* d'inici del text ha estat omesa, però al seu lloc resta un espai suficient per a enquibir-hi una lletra capital, potser destinada a ésser il·luminada juntament amb la resta del còdex. Desgraciadament, la menció al senyor del castell de Sant Ambrós no ens concreta suficientment el primer propietari del llibre, però la menció a Tolosa de Llenguadoc ens assenyalen genèricament la seva possible procedència geogràfica. Per altra part, Gudiol també destacava unes frases *en un català fortament influenciat pel provençal* que són en una de les guardes posteriors. Són de lletra cursiva molt diferent a les de la primera inscripció i a les postilles del llibre i són fragments de poesia trobadoresca.

Un origen provençal és compatible amb la filiació artística del segon mestre il·luminador del manuscrit, però cal admetre que aquests versos pogueren ésser copiats un cop el llibre ja era acabat i que, fins i tot, ho pogueren ser a Catalunya, on trobadors catalans com Cerverí de Girona (doc. 1259–1285), que escrivien en provençal, foren profusament copiats fins al segle XV⁷.

Arribats aquí, em cal formular el que crec la hipòtesi més plausible sobre la filiació d'aquest volum dels Decretals:

Primerament, crec que el llibre fou copiat i enquadernat al Llenguadoc durant els primers decennis del segle XIV, restant-ne pendent la il·luminació. A part dels indicadors anteriorment esmentats, hi ha una altra dada complementària, encara que només indicativa, per a assignar-li una procedència *francesa*: recordem que la seva relligadura consta de 12 plec regulars de 10 folis; aquest nombre de folis per plec és més propi dels escriptors llibrers francesos que dels italians, que solen fer els quadernets de 12 folis⁸.

7. Vegeu, MARIE DE RIQUER, *Literatura catalana medieval*. Ajuntament de Barcelona, 1972, 22. Agraïxo a Mn. Miquel dels Sants Gros la informació que possiblement aquests versos afegits als Decretals siguin extrets de Cerverí de Girona.

8. Una anàlisi força completa sobre les característiques i peculiaritats codicològiques de les distintes tradicions llibreres baix-medievals es pot seguir en JEAN DESTREZ, *La Pécia dans les manuscrits universitaires du XIIIe. et du XIVe. siècle*. Paris, Edit. J. Vautrain, 1935.

Segonament, el manuscrit degué canviar de mans i, probablement a Itàlia, començà a ésser il·luminat per Lippo Vanni entre els anys 1340 i 1345⁹. La cort angevina del rei Robert de Nàpols, casat amb Sança de Mallorca, fou probablement l'entorn artístic en què es completà la il·lustració del llibre; un segon mestre d'ascendència francesa en degué ésser el seu artífex.

En tercer lloc, el llibre passà a mans del capítol de la catedral de Vic, en data desconeguda. Malgrat no tenir-ne dades directes, crec que el còdex degué arribar a Catalunya vers la dècada del 1360. La seva comparació amb el Ms. 143 de la mateixa seu vigatana així m'ho fa pensar.

El ms. 143, núm. inv. 7562 del Museu Episcopal de Vic

Com el ms. 141, també procedeix de la catedral de Vic i s'intitula *Clementinae Decretales cum apparatu Ioannis Andreae*. És una còpia de la normativa canònica promulgada en temps del papa Climent V (1305–1314) i també està comentada per Joan Andreu.

El còdex té cobertes de post de fusta folrades de canussa groga i de pell negra al lloç; té claus i cantoneres de llautó i presenta restes de vetes blanques trencades, per a mantenir tancat el volum. Aquestes cobertes amiden 455 X 290 mm. i crec que són les originals.

El llibre consta de 56 folis de pergamí que amiden 430 X 288 mm. i foren numerats modernament amb llapis amb xifres aràbigues. El darrer foli numerat és el 55, però la repetició de dos folis numerats amb el número 10 fa el compte total de 56 folis. A part hi ha dues guardes anteriors de pergamí que resten en blanc i dues més de pergamí plenes de lletres cursives diverses, la darrera escapçada.

La caixa escriptòrica és a dos corondells amb gloses, de dimensions variables tret de l'amplada de les columnes centrals, que amiden uns 55 mm. de mitjana. El volum és pautat i és escrit amb lletra gòtica llibrera regular; amb tinta negra (pòc oxidada) pel text i vermella per les gloses. És ric en postil·les i té calderons i lletres de filigrana; aquestes són menys ornades que les del manuscrit 141 però plomejades amb els mateixos colors.

La relligadura compagina els pergamins a la manera carn-carn/pèl-pèl i se subdivideix en 5 quadernets de foliació irregular: tres plec continu de 12 folis seguits de dos quadernets de 10 folis, sense comptar les guardes. Al final de cada plec figura un reclam situat a la dreta del mar-

9. Ara com ara no es pot documentar una estada de Lippo Vanni a Avinyó, tot i ésser coneguts els seus contactes amb el pintor Simone Martini. Encara és menys probable que l'il·luminador hagués visitat Catalunya, com creu Meiss i com Alcoy desmenteix rotundament.

ge inferior. Els reclams estan escrits amb tinta negra i es remarquen amb tinta vermella; són dobles, consignen l'inici del text, tant dels corondells centrals com de la glossa, del quadernet subsegüent.

Des d'un punt de vista codicològic són notables les diferències entre aquest manuscrit 143 i el 141. Probablement foren copiats en centres diferents i, hén segur, els seus primers propietaris foren diversos. Llurs cobertes i foliació tenen mesures diferents. La lletra i la negror de la tinta són distintes. També difereixen les caplletres de filigrana, l'amplada dels corondells i les postil·les, que en les Clementines són de lletra més angulosa i més abreujada (denoten tenidors diferents). Més significatives són les variacions en el sistema de plecs i reclams, ja que poden indicar tradicions geogràfiques diferenciades. La irregularitat dels quadernets del ms. 143 és una síntesi de les tradicions parisina i holonyesa, simptomàtica d'un escriptori secundari, possiblement meridional.

Malgrat tot, hi ha alguns punts de contacte entre els dos còdexs, a part de la il·luminació. El volum de les Clementines té consignat al marge superior del primer foli, amb xifres romanes, el número VII, mentre que al darrer capítol dels Decretals consta el número VI. És evident que es tracta de dos textos canònics temporalment correlatius dins el conjunt del corpus jurídic eclesiàstic medieval, però no és freqüent que dos còdexs diferents enllacin les numeracions dels capítols, a no ser que en algun moment hagin format part d'una mateixa col·lecció, com apuntava Mn. Gudiol.

Hi ha una altra dada que pot tenir més transcendència: una de les inscripcions en cursiva de la guarda posterior del ms. 143 sembla escrita en llengua italiana i sembla dir: *Per fare XII libera de monsignore Guigelmo capalano de monsignore lo cardinalle di Cozensa*¹⁰. La lletra d'aquesta inscripció és diferent de la de totes les altres i, curiosament, fou escrita de forma capiculada a la lectura del llibre. Crec que pot tractar-se d'una al·lusió al primer propietari del còdex, un ignot cardenal italià.

Recordem que anteriorment he argumentat que el ms. 141 fou copiat al Llenguadoc i després il·luminat a la Calàbria. El ms. 143, copiat a Itàlia, presenta una il·luminació que en alguns aspectes sembla inspirada de la dels Decretals. Aquesta relació artística pot indicar que les Clementines pogueren ésser miniades també a Itàlia en contacte amb els Decretals i ambdós manuscrits haurien passat complets a Catalunya procedents d'una mateixa col·lecció.

10. Agraïxo l'ajut en aquesta transcripció de Mn. Gros, director del Museu Episcopal de Vic. Una transcripció diversa de Mn. Gudiol (op. cit) no identifica la llengua com italiana, sinó francesa i parla de la ciutat de "Corensa", pensant que el manuscrit pot ésser francès. ROSA ALCOY, *op. cit.*, esmenta la ciutat calabresa de "Cosenza" i li serveix per argumentar una procedència italiana del manuscrit.

Tot i no descartar completament aquesta hipòtesi, crec més suggestiva una altra interpretació, que demana estendre l'anàlisi artística dels còdexs vigatans a un altre manuscrit català procedent de la catedral de Lleida. Abans, però, cal parlar de la pintura del ms. 143:

Té una vinyeta historiada en el seu primer foli que representa el papa Climent V acompanyat de cinc cardenals i la figura d'un macer, i un total de 106 caplletres il·luminades, subdividides en 101 d'ornades i 5 de figurades. Són obrades per un mestre més tosc que el segon il·luminador dels Decretals, però particip d'un mateix substrat franco-gòtic amb estilemes italianitzants. Les formes anguloses de les caplletres, les antenes amb fulles trifoliades, les *is* triangulars amb les imbricacions de sarments, la combinació del rosat i el blau com a colors principals, els fons daurats... Tot és molt similar entre ambdós manuscrits. Les inicials figurades de les Clementines també són capets de personatges com en els Decretals, amb un sentit dibuixístic molt similar, encara que més matusser i sense tocs de color.

De totes maneres, la il·luminació del ms. 143 de Vic encara presenta més semblances amb una part de la il·lustració del ms. 22 (abans 3) de l'Arxiu Capítular de Lleida, fins al punt que ambdues semblen obrades per un mateix pintor o taller. El còdex lleidatà recopila els Usatges i les Constitucions de Catalunya i presenta dues etapes de còpia i il·luminació; una primera realitzada a l'entorn del 1333 i decorada per un miniador català italianitzant, i una segona etapa datable dins la dècada de 1360 i decorada per un miniador tosc i d'una filiació artística propera als obradors francesos¹¹.

És important apuntar que el còdex lleidatà és, per contingut i procedència comprovada, un manuscrit copiat i il·luminat a Catalunya, encara que el seu segon mestre miniador pugui tenir una ascendència forània. Aquest il·luminador, permanent o temporalment afincat a Catalunya, pogué perfectament realitzar la il·lustració del ms. 143 de la catedral de Vic; un còdex que provinent d'Itàlia no havia estat encara il·luminat.

Les miniatures de les Clementines així m'ho fan pensar, ja que doncs en bona part son deutes de les del mestre lleidatà. L'ornamentació i els colors són molt similars i les formes de les caplletres també. A part, ambdós manuscrits participen d'un sentit equivalent del grotesc, com demostren les *is* del foli 59 dels Usatges i la *i* del foli 41v. de les Clementines. Les coincidències també són importants en la figuració. El foli 65 dels Usatges presenta una vinyeta amb la figura del rei Pere el Cerimoniós presidint les Corts de Cervera (any 1359); el monarca està en una postura peculiar; allarga el braç en direc-

11. Vegeu, GASPAR COLL I ROSELL, *Els Usatges de la catedral de Lleida. Un manuscrit auctòcton de la pròpia seu datat entre 1333 i 1336. Aproximació al seu estudi*, dins: *Congres Seu Vella Lleida*. Ajuntament de Lleida, pàgs. 147-151. També la meua tesi doctoral, *op. cit.*, 156-199.

ció als prohoms que l'acompanyen i amb una mà molt gran i angulada respecte al braç assenyala amb el dit índex cap amunt. El papa del foli 1 del còdex vigatà també assenyala amunt amb el mateix dit, també en posició molt angulosa.

Per altra part, hi ha un tret iconogràfic significatiu. He assenyalat que la vinyeta de les Clementines inclou la representació d'un soldat macer. És una figura poc habitual en els manuscrits de dret canònic i és pràcticament inexistent en obres no catalanes¹². El macer és un personatge subsidiari de les representacions gràfiques de dret civil català. Aquesta figura es troba en moltes de les vinyetes del ms. 22 de Lleida, les corresponents al seu primer mestre. És molt probable que el segon miniador d'aquest còdex s'hagués fixat en aquest motiu iconogràfic i l'hagués aplicat a Vic.

Finalment, cal explicar que el ms. 143 de Vic presenta una heràldica pintada al centre del marge inferior del seu primer foli, acompanyant la vinyeta. Està molt esborrada, però encara es distingeix un escut de tres pals sobre fons de güella. Les armes de Catalunya hi semblen clares i són un símptoma més per a afirmar la catalanitat de la il·luminació.

En síntesi, crec que el mestre il·luminador de les Clementines de Vic havia il·lustrat primer la part incompleta dels Usatges de la catedral de Lleida i que, poc més tard, s'encarregà de miniar les Clementines de la catedral de Vic, fent una síntesi entre el seu propi estil i un altre de molt proper i més refinat: el del mestre dels Decretals de Vic, que pogué consultar a la pròpia seu vigatana.

12. Sobre aquesta qüestió, vegeu la meua tesi doctoral, *op. cit.* pàgs. 312–314.

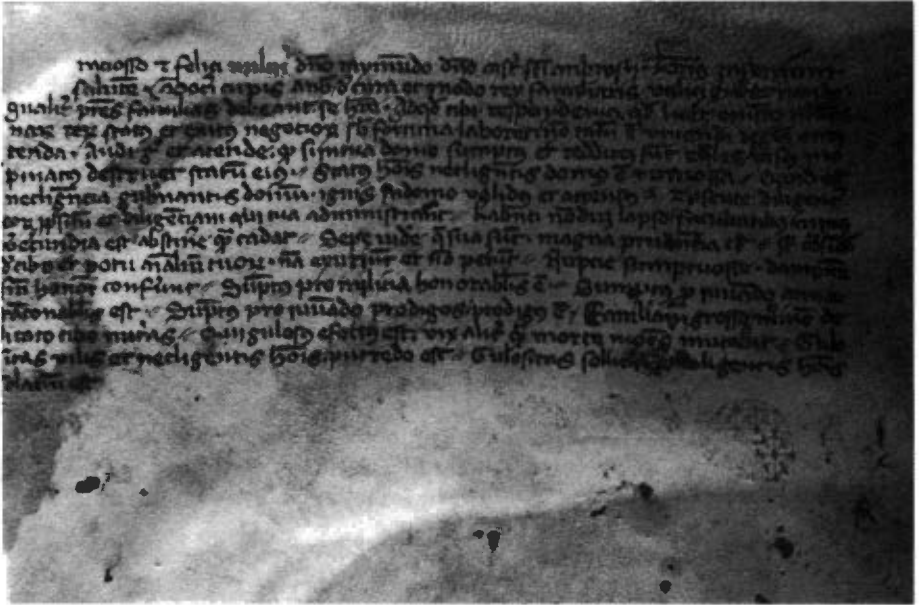

Fig. 1: Ms. 141 catedral Vic; *Delecterals de Bonifaci VIII*. Document de la guarda anterior.

Fig. 2: Ms. 141 catedral Vic. Caplletra i vinyeta atribuïdes a Lippo Vanni, foli 1.

Fig. 3: Ms. 141 catedral Vic. Orla atribuïda a Lippo Vanni i caplletra del segon mestre il·luminador, foli 1.

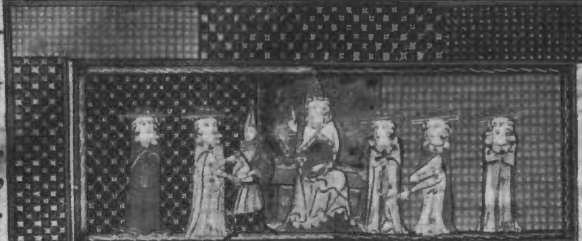
Fig. 4: Ms. 141 catedral Vic. Caplletra figurada del segon mestre il·luminador, foli 32v.

VII

...um se dicit in vna ypa in qd dicitur iohis andree f...
...ad hoc qd dicit in vna ypa in qd dicitur iohis andree f...
...ad hoc qd dicit in vna ypa in qd dicitur iohis andree f...

...ut collat ipse lites i semela iohis de h cres...
...ut collat ipse lites i semela iohis de h cres...
...ut collat ipse lites i semela iohis de h cres...

...ad hoc qd dicit in vna ypa in qd dicitur iohis andree f...
...ad hoc qd dicit in vna ypa in qd dicitur iohis andree f...
...ad hoc qd dicit in vna ypa in qd dicitur iohis andree f...

...in nomine dmi nri ihu...
...in nomine dmi nri ihu...
...in nomine dmi nri ihu...

...cans. Attingit eo p fiam...
...cans. Attingit eo p fiam...
...cans. Attingit eo p fiam...

...ad hoc qd dicit in vna ypa in qd dicitur iohis andree f...
...ad hoc qd dicit in vna ypa in qd dicitur iohis andree f...
...ad hoc qd dicit in vna ypa in qd dicitur iohis andree f...

...ad hoc qd dicit in vna ypa in qd dicitur iohis andree f...
...ad hoc qd dicit in vna ypa in qd dicitur iohis andree f...
...ad hoc qd dicit in vna ypa in qd dicitur iohis andree f...

...ad hoc qd dicit in vna ypa in qd dicitur iohis andree f...
...ad hoc qd dicit in vna ypa in qd dicitur iohis andree f...
...ad hoc qd dicit in vna ypa in qd dicitur iohis andree f...

Fig. 7. Ms. 143 catedral Vic; Clementines. Inicials, vinyeta i orla, foli 1.

Fig. 8: Ms. 143 catedral Vic. Orla i escut heràldic; possibles armes de Catalunya, foli 1.

Fig. 10: Ms. 143 catedral Vic. Inicial amb grotesc, foli 41v.

Fig. 12: Ms. 22 cathedral Lleida. Vinyeta que representa les corts de Cervera i inicials del segon il·luminador, foli 65.

